

דרך הלימוד ומטרות

שלום,

לרגל פתיחת הלימוד בסמסטר – ניתן מבט על על עצם הלימוד ונעסוק בתכלית הלימוד בפרקי האבות. ובשבוע הבא נחזור לסדר לעין בפרק ב.

א. מהן התכונות המוערכות אצל לומדים, ע"פ המשניות הבאות?

פרק ג משנה ח

1

רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו שנאמר (דברים ד') רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר (דברים ד') ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו:

פרק ד משנה יג

2

רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון

פרק ג משנה ז

3

רבי שמעון אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו:

ב. השוו את שלש המשניות הבאות?

א. על מי מדברת כל אחת מהן?

ב. מהו הקריטריון המדרג בכל אחת מהן?

פרק ה משנה יב

4

ארבע מדות בתלמידים מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו מהר לשמוע וקשה לאבד חכם קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע:

משנה טו

משנה יד

ארבע מדות בהולכי לבית המדרש הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו עושה ואינו הולך שכר עושה בידו הולך ועושה חסיד לא הולך ולא עושה רשע: ארבע מדות ביושבי לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל משפך שמכניס בזו ומוציא בזו משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת:

ג. דרגו מהטוב אל הגרוע את המידות בכל אחת מהמשניות?

ד. מה דעתכם על קביעתו של הרשב"ץ ביחס למידות התלמידים?

מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ה משנה טו

5

ארבע מדות בתלמידים הפירוש: אלו המדות אינן ביד האדם לקנותן ועל כן לא נזכר בהם חסיד ורשע, אלא תחת אלהים הם בבריאתו של אדם. וכמו שאמרו חכמי המוסר: הבינה, מתנה.

ה. מי עדיף משפך או משמרת?

6

מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ה משנה יח

והשלישי, דומה למשמרת שנותנים על פי החבית שיכנס בה היין הצלול וישארו השמרים במשמרת. ורבינו שלמה ז"ל [ד"ה שמכניס] כתב, כי זה טוב ממשפך, שזה לא קלט כלום, וזה קלט קצת פסולת. ורבינו משה ז"ל [יד] ד"ה דמה] כתב בהפך. ואני אומר, שדברי רבינו שלמה ז"ל הם אמת בלימוד ההלכה, שישאר בידו קצת לשונות, יותר טוב משלא ישאר בידו כלום. ודברי רבינו משה ז"ל הם אמת בענין דעות האמונה, שיותר טוב שלא ישאר בידו כלום, ולא שישכח הדעות האמיתיות וישאר בידו דעות הכפירה. והנה הם הולכים בזה לפי שיטתם, כי רבינו שלמה ז"ל מפרש כל זה בענין לימוד ההלכה, ורבינו משה ז"ל בענין לימוד החכמה.

ו. התמקדו בהתחלת המשנה - מהו סדר הלימוד הנכון?

מה בין משנה לתלמוד (שימו לב - המושגים 'משנה' ו'תלמוד' כשמות ספרים עוד לא היו אז).

פרק ה משנה כא

7

הוא (יהודה בן תימא) היה אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לתלמוד בן שמונה עשרה לחופה בן עשרים לרדוף בן שלשים לכח בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמונים לגבורה בן תשעים לשוח בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם:

ז. מה צריך להיות הסדר בלימוד בין שינון להסבר? מה בא קודם? השוו את דעתכם האישית לדעה העולה מן הגמרא? אם יש הבדלים - ממה הם נובעים?

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד עמוד א

8

אמר רב אמרי: מאי דכתיב (משלי כ"ב) כי נעים כי תשמרם בבטן יכנו יחדו על שפתיך, אימתי דברי תורה נעימים - בזמן שתשמרם בבטן, ואימתי תשמרם בבטן - בזמן שיכנו יחדו על שפתיך.
 רבי זירא אמר מהכא: (משלי ט"ו) שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב, אימתי שמחה לאיש - בזמן שמענה בפיו.
 ...
 רבי יצחק אמר מהכא: (דברים ל') כי קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשותו. אימתי קרוב אליך - בזמן שבפיו ובלבבך לעשותו.

בבלי עירובין נד עמוד ב

9

מכאן אמר רבי אליעזר: חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים. וקל וחומר, ומה אהרן שלמד מפי משה, ומשה מפי הגבורה - כך, הדיוט מפי הדיוט - על אחת כמה וכמה.
 רבי עקיבא אומר: מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו - שנאמר ולמדה את בני ישראל. ומנין עד שתהא סדורה בפיהם - שנאמר שימה בפיהם. ומניין שחייב להראות לו פנים - שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם.

ח. על הביקורתיות

מה עמדת המשנה כלפי הביקורתיות וכיצד מפרש אותה ר' חיים מוואלז'ין?

פרק א משנה ד

10

יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם:

פירוש ר' חיים מוולאז'ין על אבות

11

הנה הלימוד נקרא מלחמה, כמו שאמרו "מלחמתה של תורה", אם כן גם התלמידים לוחמים יקראו... ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם, ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעץ קטן מדליק את הגדול. וזה שאמר "הי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק", מלשון "ויאבק איש עמו" (בראשית לב, כד), שהוא ענין התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא. וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ ונשמתם בשמי מרום, המחברים המפורסמים, וספריהם אתנו, הנה על ידי הספרים אשר בבתינו, בתינו הוא בית ועד לחכמים אלה, הוזהרנו גם כן וניתן לנו רשות להתאבק וללחום בדבריהם ולתרץ קושייתם, ולא לישא פני איש, רק לאהוב האמת. אבל עם כל זה יזהר בנפשו מלדבר בגאווה וגודל לבב, באשר מצא מקום לחלוק, וידמה כי גדול הוא כרבו או כמחבר הספר אשר הוא משיג עליו, וידע בלבבו כי כמה פעמים לא יבין דבריו וכוונתו, ולכן יהיה אך בענוה יתירה, באמרו" אם איני כדאי אך תורה היא" וכו'. וזהו שאמר "הוי מתאבק" כנ"ל, אך בתנאי" - בעפר רגליהם", רוצה לומר בענוה והכנעה ולדון לפניהם בקרקע

ט. וסו לנחש מתי נכתב קטע זה ובאיזה סביבה תרבותית?

12

'לא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת וגו' כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר פה וגו' .
א"כ כל אחד מאתנו גם בנינו ובני בנינו אחרינו עד סוף כל הדורות אשר עברנו בברית ההיא שכרת עמנו כולנו משועבדים לחקור בסתרי דברי תורה ולהיישיר אמונתו אליה על הצד היותר נכון אשר בחקנו, לקבל האמת ממי שאמרו אחר שנדעהו, ולא תעיק סברת זולתנו בשגם (אפילו אם) קדמה לנו לעכב על ידינו מלחקור ואדרבה ראוי לנו ללמוד ולקבל ממי שקדם לנו, שכשם שהוא לא רצה בקצתו לקבל ממי שקדם לו, ובקצתו בחר, ואשר לא בחר הרחיקו מעליו, כן נאות אלינו לעשות כדבריהם ...

כי ע"י קבוץ רוב הדעות הנפרדות יבחן האמת... (ו) יאות לנו להשלים כוונתם ולחקור מקום שיד שכלנו מגעת. ובשגם בהיותנו חוקרים ודורשים בסתרי התורה ובאהבתה נשגה כמו שנאמר: 'שגיאות מי יבין', לא לחטאת יחשב כאשר כוונתנו לשם שמיים. אבל אשמים אנחנו כאשר נתרשל מלחקור בסתרי תורתנו באמרנו כבר אריות גברו ונקבל דברים כפי מה שהם.

... אבל נאות לנו לחקור ולעיין בעין שכלנו ולכתוב דעתנו לתועלת לבאים אחרנו אם שיסכימו לדעתנו ואם שיסלקוהו....

[אבל] התאמץ לעלות ולהבין סתרי תורתנו בעניניה ומה שתאמין בהם, ואל יבהילוך שמות הגדלים אשר בארץ כאשר תמצאם חלוקים באמונה ההיא. וחקור וברר כי לכך נוצרת וניתן לך השכל ממרומים וזה יועל לעצמך...

המלאך, או על הערך של לימוד שירה בעל-פה / אריאל הירשפלד (מתוך הארץ)

הלימוד בעל-פה הוא הצורה המעמיקה ביותר ללימוד שירה. הוא, בעצם, הגשמתה. הוא הביצוע המתמודד עם תביעתה של השירה לעל-זמן. הוא סוג של חריתה. אלא שהאבן שלו היא התודעה החיה. מה יכול להיות מורכב יותר מן הצירוף הזה? בדרך הזאת הופך השיר בתודעה לצורה, להווייה חללית, והוא נצפה בעיני הרוח מתוכו ומסביבו כאחד, כאילו היה גוף תלת-ממדי. מזה שנים, כשאני מלמד תלמידים לקרוא שיר, אני רואה שהידיעה החודרת והמקיפה ביותר עליו, זו שתשיג מעל ומעבר לכל מה שאוכל אני ללמד - היא לדרוש שילמדוהו בעל-פה. כך יפעל השיר בלעדי ויחשף עם הזמן למבטה המשתנה של תודעת האנשים הלומדים במחיצתי וייהפך לקניינם. ראיתי היטב שכשאני דורש שילמדוהו בעל-פה, נהפך הדיבור שלי כמורה צנוע יותר, ומתמלא דרך-ארץ בפני השיר ותודעת הקוראים החדשים שלו - אני יודע שעלי להיזהר מפני התובנות שיעלו בהם בכל השנים הבאות, העלויות לנחך מאוד על הכללות פרשניות גורפות מדי מצדי. יש כאן היפוך יוצרות ברור: מה שנראה כאילו הוא כפייה חזקה במיוחד של עמדת המורה על תלמידיו - התביעה לשון וללמוד בעל-פה, הוא פתח ללימוד עצמאי יותר מכל לימוד

כ"ד אדר תשע"ב

אחר. אפילו שיר שייבחר מתוך מניעים שתלטניים ממש - כמו שיר המבטא עמדה רעיונית חזקה כלשהי, אם יילמד בעל-פה - ישתחרר בקלות מפרשנות המורה וכוונותיו, כי שיר הוא תמיד מורכב יותר מכוונה אחת. והמעניין מכל: שיר שנלמד בעל-פה הוא הדבר הטוב ביותר למרוד בו, אם הוא מקומם. כי הוא נוכחות אמיתית.

אבל עיקר הערך בלימוד בעל פה הוא עומקה של חוויית ההבנה הזורמת, החוברת לתחושת היופי העולה מן ההתבוננות הפנימית בשיר. רק כשהשיר נחרת בתודעה הוא ניתק כליל מגבולות הדף הכתוב, הרוותם אותו לרצף הקווי, החד כיווני, הבלתי הפיך של הכתיבה והדפוס, ומה שהיה קו דו ממדי הופך גוף מעופף העשוי צורות ובני צורות, אלה בתוך אלה, הקורמות מרקמים וצבעים אינסופיים מתוך מגע הצורות במשמעות המלים.

כל הדברים המייגעים שיש לומר בשיעור על שיר - על הזיקות הצליליות בין מלים, על יחסי הגומלין בין סמלים שונים, מתבארים בדרך הזאת מעצמם, הם מובנים מאליהם באמת. אמנם - לפעמים אחרי זמנים רבים ולא דווקא בזיקה לבית הספר, אבל רק כך הם הופכים ליפה, לרגע של מגע בין מלים וצורות ותנועות לחיים. ההוראה ללמוד בעל-פה, למרות חזותה המחמירה, היא ההוראה הנותנת ביותר, המוותרת למעשה על קניין הכוח שבנתינה.

חלל התודעה הוא עולם והלימוד בעל-פה, ככל התנסות של ממש, מביא אל תוכו יצור חדש, תושב, שיש לחיות אתו, והחיים במחיצת שיר לאורך השנים הם חוויה עתירת תוכן. היא ידידות אמיתית, או יחס אחר, שיכולים להיות בו גם כעס וסלידה, ולפעמים - מין יחס כפול, של אהבה עזה לשתי שורות, ואכזבה וכעס על ארבע השורות הנותרות. פתיחתו של "סליחות" של לאה גולדברג, למשל, היא מן הדברים היקרים ביותר באוצר השירים שלי, אבל ככל שהשיר מתקדם, אל הבית הבא ואל חלקו השני - הוא הולך ודוהה, כמעט מתייבש לעיני, ואני סולד ממש מסופו, כאילו היה חבר יקר שאני רואה אותו בקלקלתו, באיזו כפייתיות עוויתית המזיקה לו. השירים שלמדתי בעל-פה בחיי, פרקי התנ"ך, סיפורים קצרים שאני זוכר בעל-פה, אינם בגדר השכלה, אלא הם חומרים לרוח להתגלם בהם, הם ממחישים אותה כפי שהמוסיקה ממחישה את הזמן. הם מעקה לרוח להישען עליו במחוזות הערפל, הם גזע להתלפף עליו, מסיכה להיכנס אל תוכה במקום של רדיפות, וגם, לפעמים, נוצת טווס נוצצת במקום שיש צורך בנוצת טווס. וחשוב עוד יותר: שירים הם ידידים אמיצים, כי שירים הם ריכוזי החוכמה האנושית.

פילוסופיה היא אהבת החוכמה, אבל השירה היא החוכמה עצמה בריכוזה הגבוה, המזוקק והעשיר ביותר. הדיבור עליה הוא פילוסופי, אם הוא במיטבו הנדיר, אך היא עצמה - דברה של סופיה. ידידותם של השירים היא עשירה באמת והם מיטיבים להתבגר ולהתפתח לצדך, בתוכך, ברגעים רבים ובלתי צפויים הם צצים מנבכי הזיכרון לקריאתה של הרוח ומחווים דעה על המתרחש, וכשמתרוקן הלב פתאום ומתחלל מאוד, הם מגיחים לפעמים כמו ביוזמתם, ככלב נאמן, ומזכירים את ידידותם. אתה יכול להיעלב לאורך שעות על ספסל ההמתנה במשרדי הביטוח הלאומי, ופתאום צץ לנגד עיניך "ייפוי כוח" של אבידן; ומיד, כאילו הטבילוך לרגע נחל בהיר והרוח מצננת את שערותיך.

ואם בא אליך תלמיד שלימדת אותו שיר, לפני שנים רבות, ואומר לך שורה מתוכו, נוספות לך שנים רבות. כאותה פעם שבה עמדתי בתחנת רכבת ניו-יורקית מזוהמת ורועשת, מחכה לרכבת, ופתאום נגע בכתפי גבר צעיר ואמר לי בלחש, בחיוך - "הוא הלך ועבר על פני, יכולתי לגעת בשולי אדרתו..." הוא צחק עלי קצת, והרבה - לא צחק כלל. הוא הניח לפני מתת יקרה שנדמה לו שאני נתתי לו פעם.

ואם אתה שומע קורא דגול אומר שיר בעל-פה, אתה רואה איך אדם מתגלם במלים בפועל ממש - כמו לשמוע את חיים גורי אומר שירים. כשהוא אומר מן הזיכרון את "חיוך ראשון" של אלתרמן, על כל אורכו הכביר, אתה רואה אותו מטפס עליו, עובר מגג אל גג, מתחלק על פני מעקים, מתגנב בין זוויותיו, מציץ בתריסים, וקופץ, לבסוף, בין שתי המלים האחרונות, קפיצה שיש בה התחייבות בנפש. ...